

DLA doktori értekezés tézisei

Bozóki Andrea

A magyar gitározás története a
19. század végéig

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődés-

történeti tudományok besorolású

doktori iskola

Budapest

2009

A kutatás előzményei

A klasszikus gitározás magyarországi történetének teljes feldolgozása eddig még nem történt meg. A témával összefoglaló igénnyel csak Brodszky Ferenc kiadatlan *Gitár breviárium* című kézirata foglalkozik, melynek néhány magántulajdonban lévő példánya maradt fenn valamint Fodor Ferenc könyve, a *Koboz, lant, gitár*. Ez jól használható, információban gazdag kézikönyv, de a széles közönségnek Thesiskészült, így nem tudományos jellegű. Király Péter *Lantjáték Magyarországon a XV. századtól a XVII. század közepéig* című munkája az eddigi legteljesebb tudományos igényű mű és a tárgyalt kor gitárra vonatkozó adatait is közli, de elsősorban a lanttal foglalkozik. A Bakfark Bálintról írt számos kiváló tanulmány és monográfia szintén csak e társhangszer irodalmához sorolható. Legnagyobb gitárosainkról csupán külföldön szerezhető be szakirodalom. J. K. Mertzről Astrid Stempnik írt disszertációt, mely tudományosan dolgozza fel a művész életét, munkásságát és a kor zenei közegét. Ivan Padovecről egy tanulmánykötet jelent meg Horvátországban, ez egy konferencia anyagát közli, a tanulmányok horvát nyelvűek.

Külföldön már hozzáférhetőek általános gitártörténeti munkák, a hiányzó adatokat pedig Matanya Ophee, Michael Sieberichs-Nau, Brian Torosian, Gerhard Penn és mások kiterjedt, szisztematikus munkával kutatják. A fent említett írásokban a magyar gitárjátékról szó sem esik, mert az a történelem folyamán mindig a külföldi fejlődés eredményeinek átvételén alapult, vagy bizonyos korszakokban és területeken teljesen elszigetelődött azoktól.

Források

A kutatáshoz rendelkezésre álló források sokfélék. A fentiek figyelembevételével általánosan elmondható, hogy célzott szakirodalom hiányában az európai gitártörténettől eltekintve szórványos utalásokra és a tárgyalt korok más (társhangszerek, általános zenetörténet, népzene) tárgykörökre vonatkozó irodalmára kellett támaszkodnom. A gitár középkori magyarországi jelenlétét csak valószínűsíteni tudom, annak alapján, hogy a nyugati, elsősorban spanyol trubadúrkultúra bizonyítottan használta a hangszert. Ezt a *La Guitarra Española* című könyv gazdagon dokumentálja. A trubadúrok és Minnesängerek (Gaucelm Faidit, Peire Vidal, Wolfram von Eschenbach, Walter von der Vogelweide) magyarországi tartózkodásáról számos zenetörténeti munka ír.

A reneszánsz korban a lant jelenléte Gombosi Ottó, (Zenei élet Mátyás király udvarában, Bakfark Bálint élete és művei), Bartalus István kéziratái (XVI. és XVII. század lantzeneművei, Orgona- és lanttáblázatok) és tanulmánya (Adalékok a magyar zene történelméhez), Isoz Kálmán Bakfark tanulmánya (Bakfark Bálint, Mihály és János), Homolya István könyve (Bakfark) és Király Péter Lantjáték Magyarországon a XV. századtól a XVII. század közepéig című könyve valamint általános zenetörténeti művek által gazdagon dokumentálva van. Így Pietro Bono itt-tartózkodásáról, a históriás énekről, Tinódiról, Neusiedlerről, Bakfarkról és a kevésbé jelentős lantosokról viszonylag sok adat állt rendelkezésemre. A gitárt illetően azonban ismét csak következtetésekre hagyatkozhatunk: ebben az időben válik uralkodóvá a hangszer piskóta formája és egyre nagyobb népszerűségnek örvend, valószínű tehát, hogy Mátyás az egyéb pengetős hangszerekkel gitárt is hozatott az országba. A

pengetős hangszerekkel kapcsolatos korabeli névhasználat pontatlan volta is megengedi ennek lehetőségét.

A török uralom alatti és utáni korszak külföldön az úgynevezett *spanyol gitár* elterjedését hozza. Ennek az időszaknak legavatottabb kutatója James Tyler és Paul Sparks. Könyvük, a *The Guitar and its Music* átfogóan tárgyalja a gitár fejlődését, részvételét a kor zenei vívmányainak létrehozásában. Ebből a korból már pontos adatok állnak rendelkezésre a hangszer használatáról Magyarországon és Erdélyben. Király Péter mellett Gárdonyi Alberttől (*A Báthoryak és a zeneművészet*) hallunk a kor történetíróinak, Szamosközy Istvánnak és Georg Kraussnak a feljegyzéseiről, melyekben említik Don Diego de Estrada gitárost és Adam Bessler hangszerkészítőt, aki gitárt is készített. Tudunk még arról, hogy Alexandre de Saint Luc lantos és gitáros Savoyai Jenő szolgálatában állt.

A gitár fénykorát a 19. század elején élte, amikor elterjedt hat szimpla húros formája, és a zenetörténet legnagyobb zeneszerzői is alkalmazták. Divatjának egyik központja Bécs volt, így Magyarországon is gyorsan elterjedt. Ebből a korszakból és hanyatlásának időszakából gazdagok az elsődleges magyar források. A **korabeli sajtó** (a *Honművész*, *Honderű*, *Hasznos Múltságok*, *Szegedi Híradó*, *Zenészeti Lapok*, *Vasárnapi Újság*) gyakran adott hírt hangversenyekről, akadémiákról és a gitár körüli szakmai vitákról. A hangszer elengedhetetlen kelléke volt a házimuzsikálásnak, így sok működvelő magánhasználatra **kézírtos gyűjteményeket** írt. Ezek közül fennmaradt Johann Flock és Stollmann Dániel *Sehr leichte und Angenehme Ländlers* című gyűjteménye, a *Gitárra való énekes darabok* Nagy Sándor tollából és *Gyurkovics Ferenc gyűjteménye*, mely a jelek szerint az egész család által lejegyzett anyag összefűzésével jött létre, így fontos adalék a

magánszféra zenei szokásainak megértéséhez. A gitár nagy szerepet kapott a népdalgyűjtésben is, a Tudós Társaság felhívására beküldött agyagok egy része gitárkísérettel volt ellátva. Ezek a következők: Mindszenty Dániel: 88 *Eredeti magyar Dal*, Karácsony Lázár: *Magyar Nép-dalok*. Arany János népdalgyűjteménye nem kapott gitárkíséretet. A költő, aki jól gitározott, a hangszeret színházi tevékenysége alatt zenés darabok énekszámainak betanítására használta. Hátrahagyott iratai és levelezése valamint Déryné naplója hírt ad arról, hogyan alkalmazták a gitárt a színtársulatokban a magyar zenés színház konjunktúrájának idején. Nyizsnyay Gusztáv kéziratos versesfüzete saját élettörténetére világít rá, Gróf Gyulay Lajos kéziratos naplója pedig a Dubez-testvérek gitáros tevékenységének felkutatását indította el. Számos **kotta** korabeli példánya maradt fenn kéziratos vagy nyomtatott formában. Ezek könyvtárakban vagy az interneten hozzáférhetőek. Mind magyarországi (Pfeiffer Ferenc, Ivan Padovec, J. K. Mertz, Nyizsnyay Gusztáv) mind külföldi zeneszerzők (Mauro Giuliani, Ferdinando Carulli, Felix Horetzky stb.) művei tanulmányozhatók. A kor **zene- és irodalomtörténeti munkái** is sok adatot tartalmaznak, így Mátray Gábor: *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások* (Mátray maga is gitározott és gitáriskolát is írt), Bartalus István: *Adalékok a magyar zene történelméhez*, Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, Ábrányi Kornél: *A magyar zene a 19-ik században [sic]*, Szentimrényi Imre: *A zene története: különös tekintettel a magyar és magyarországi zenére*.

A 20. század ismert zenetörténeti munkái nem foglalkoznak a gitárral, ezért a 19. század kutatásához másodlagos forrásaim a zenetudomány újabb eredményein alapuló művek voltak. Tari Lujza népdalgyűjtéssel foglalkozó

tanulmányai, Hovánszky Mária *Forrásjegyzék Csokonai dallamkövető verseihez*, Rennerné Várhidy Klára *Széchenyi Ferenc gróf és a zene*, Sas Ágnes *Főúri zenei intézmények, arisztokrata mecénások a 18. században Magyarországon* című írása, Mona Ilona *Magyar zeneműkiadók és tevékenységük, 1774-1867* című könyve felhívja a figyelmet a gitár 19. századi jelentőségére.

Módszer, eredmények

A magyar gitárosok nagy része nem ismeri hangszerének történetét. Alig van a témáról hozzáférhető magyar nyelvű irodalom, oktatási anyag pedig egyáltalán nincs. A külföldi művek megfizethetetlenek és sok fontos munkából nincs példány az országban. A gitározás hazai történetének nagy része feltáratlan, szükséges volt tehát a munka megkezdése.

Munkám során hosszas kutatást folytattam. Az általánosan használt zenetörténeti munkák nem szolgáltak gitártörténeti adatokkal, tehát egyrészt külföldi forrásokra, másrészt korabeli munkákra támaszkodtam. Nagy segítségemre volt a külföldi szakemberekkel való információcsere. A kutatás nemritkán rejtett összefüggések felfedéséhez vezetett, így ismert muzsikusokról bizonyosodott be, hogy munkásságuk jelentős részét a gitárnak szentelték. Ez a gitárjáték történetét feltáró külföldi kutatási eredmények ismeretében nem meglepő, hiszen számos fontos zenetörténeti személyiségről tudjuk ma már, hogy gitározott, és/vagy komponált a hangszerre. Sikerült tehát a külföldi mintát követve felderíteni a magyar zenetörténet egy fontos rétegét, mellyel a modern zenetudomány egyre többet foglalkozik.

Tézisem célja, hogy rávilágítsak a gitár szerepére a zenetörténet olyan fontos területein, mint a trubadúrkultúra, a

monódia térhódítása és a romantika kialakulása. Ennek külföldi eredményeit összegző jelleggel tárgyalom. A hangszer hazai jelenlétét a külföldi események tükrében mutatom be. A reformkori Magyarország nemzeti törekvéseiben, koncert- és színpadi kultúrájának kialakulásában játszott szerepéről eddig csak a fent felsorolt egyéb kutatások melléktermékeként szereztünk tudomást. Munkám Magyarországon elsőként kísérli meg a téma átfogó és tudományos összefoglalását, de külföldi viszonylatban sincs tudomásom olyan műről, mely egy nemzet gitártörténetét dolgozza fel.

Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység

Pályám során mindig fontosnak tartottam a magyar gitárzene népszerűsítését, ezért koncertjeim műsorába, ha csak tehettem, felvettem magyar darabokat is.

Repertoáromon a következő magyar művek szerepelnek:

Bornemisza Péter: Canto optima

Tinódi Lantos Sebestyén: Históriais énekek

Táncok a Vietórisz-és a Kájoni-kódexből

J. K. Mertz: Fantaisie Originale, Magyar honi virágok

Bartók: Gyermekeknek Brodsky F./Szendrey-Karper

L./Bozóki A. átíratában

Román népi táncok Bozóki A. átíratában

Népdalfeldolgozások Bozóki A. átíratában

Kováts Barna: Sonata nova, Suite hommage á Goldoni

Farkas Fernc: Exercitium Tonale, Képes levelezőlapok,

Gitárdalok

Hollós Máté: Búcsú Aasétól, Promenade

Kurtág György: A kis csáva

Tóth Péter: Levél Na'Conxypanból

Fontosabb koncertjeim, amelyeken magyar műveket játszottam:

1987. ápr. Csehszlovákiai koncertkörút a Kecskeméti
Régizene Együttessel

1998. szept. 18. Régi Zsinagóga, Szeged, rend. MASZK
egyesület

1998. nov. 29., 2000. nov. 20., 2003. nov.19. Vántus István
Kortárszenei Napok, Szeged

1999. márc. 11. Alliance Francaise Szeged

2001. aug. 27. Himmelev Kirke

2001. aug. 29. Hojskolen Marielyst

2004. Hollós Máté szerzői est, Szeged

2005. aug. 5. Hojskolen Marielyst

2005. aug. 10. Biografen, Stege

2007. márc. 17. Institut für Musik, Fachhochschule Osnabrück